

НАСТАВНО—НАУЧНОМ ВЕЋУ

Наставно—научно веће Филозофског факултета у Београду на седници одржаној 18. децембра 2025. године, именовало је комисију за оцену и одбрану докторске дисертације докторанда Петра С. Ћурчића под насловом *Вернер Зомбарт — историчар капитализма*, у саставу:

1. проф. др Слободан Антонић,
2. проф. др Александар Животић,
3. проф. др Михаел Антоловић
4. др Срђан Мићић, доцент
5. др Милан Игрутиновић, научни сарадник

Пошто се упознала с достављеном докторском дисертацијом колеге Петра С. Ћурчића, Комисија Наставно—научном већу Филозофског факултета у Београду подноси следећи

РЕФЕРАТ

1. Основни подаци о кандидату

Петар С. Ћурчић рођен је 26. фебруара 1996. године у Новом Саду, где је завршио Основну школу „Иван Гундулић” и Гимназију „Јован Јовановић Змај”. Основне студије историје уписао је 2015. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду, а дипломирао је јуна 2019. године са просеком 9,97. Мастер студије је започео и завршио у школској 2019/2020, одбранивши рад *Јосип Франк — политичка биографија* са оценом 10. Током основних и мастер студија био је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, као и добитник стипендије Фонда за младе таленте „Доситеја” за школске године 2018/2019 и 2019/2020.

Студије докторских студија на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду, Ћурчић је уписао октобра 2020. године. Убрзо, Ћурчић је изабран у звање истраживач—приправник на Институту за европске студије у Београду где је добио запослење 1. марта 2021. године. Марта 2022. године одбранио је предлог теме докторске дисертације под називом *Вернер Зомбарт — историчар капитализма* пред комисијом коју су чинили проф. др Љубодраг Димић, проф. др Слободан Антонић, проф. др Смиља Марјановић—Душанић и проф. др Михаел Антоловић. Крајем 2023. године прешао је у звање истраживач сарадник.

Из истраживања за потребе докторске дисертације проистекла су два рада:

1. Михаел Т. Антоловић, Петар С. Ћурчић, „Српска и југословенска рецепција Вернера Зомбарта (1895—2022)”, *Етноантрополошки Проблеми / Issues in Ethnology and Anthropology* 18—1 (2023), стр. 285—304. <https://doi.org/10.21301/eap.v18i1.12> (категорија М23);
2. Петар С. Ћурчић, „Зомбартова историја капитализма и савремена светска, глобална и транснационална историја: сличности и разлике”, *Зборник Матице српске за друштвене науке* LXXV 189—1 (2024), стр. 1—13. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN2489001C> (категорија М51)

Последњих година, Ћурчић је активно радио на афирмацији класика социолошке и економске мисли, излажући радове на различитим конференцијама у земљи и иностранству. На овом месту посебно ћемо нагласити следећа излагања:

3. „Вернер Зомбарт и позни капитализам: између критике модерности, корпоративизма и (немачког) социјализма”, конференција *Изградња корпоративистичке Европе. Идеје, институције и пројекти*, 1929—75, Универзитет у Цириху, Швајцарска, 27—28. новембар 2025.
4. „Вернер Зомбарт, капитализам и концепција социјалног покрета: од друштвенореформистичке критике вилхелминизма до елитистичког антикапитализма (1888—1907)”, *Годишња конференција Друштва за немачку историју Уједињеног Краљевства и Републике Ирске*, Универзитет у Лафбороу, 4—6. септембар 2025.
5. „Историографија капитализма и глобална историја: конвергентне и дивергентне одреднице периодизације између глобалних и евроцентричних наратива”, конференција *Периодизација и време: глобални поглед*, Слободни универзитет у Берлину, 21—23. јул 2025.
6. „Вернер Зомбарт и капитализам као (не)немачка особина“, конференција *Границе, припадност и морална обавеза у немачкој историји*, Универзитет Радбауд, Најмеген (Краљевина Холандија), 27. јун 2025.
7. „Позни капитализам, политика и економија у времену кризе: компаративан поглед на тезе Волфганга Штрека и Вернера Зомбарта”, конференција *Глобализација и демократија*, Интеруниверзитетски центар Дубровник, 11. септембар 2024.
8. „Јевреји, модерна држава и капитализам: преиспитивање теорије Вернера Зомбарта“, конференција *Религија, држава и националност у модерној јеврејској интелектуалној историји и Херцловој политичкој мисли*, Универзитет јеврејских студија и Универзитет јавне службе Лудовика, Будимпешта, 3. јун 2024.
9. „Ното modernus у филму Метрополис Фрица Ланга: анализа из угла теорије капитализма Вернера Зомбарта”, конференција *Антропологија књижевности, уметности и медија*, Београд, 22—23. децембар 2023.

Поред истраживања Зомбартовог дела, Ћурчић је радио и на другим пољима истражујући теме попут међународних односа, геоекономије, теорије историје, историје идеја, имагологије и развоја савременог политичког живота у СР Немачкој.

Између осталог колега Ћурчић је своје налазе из ових области презентовао на конференцијама које су организовали универзитети у Оксфорду, Лафбороу, Вестминстеру, Београду, Новом Саду, Бањој Луци, као и Европски универзитетски институт (Фиренца), Институт за европске и Институт за политичке студије. Од 2022. до 2025. године био је спољни сарадник на пројектима „Културни трансфер Европа—Србија од XIX до XXI века“ (CTES) и „Концепти национализма и патриотизма у српском политичком дискурсу: средњи век, нови век, савремено доба“ (CoNatPat) које је финансирао Фонд за науку Републике Србије из гранта Светске банке. Као предавач учествовао је у активностима Школе националне одбране „Војвода Радомир Путник” Универзитета одбране, Истраживачке станице Петница и Регионалног центра за таленте.

Предмет и циљ дисертације

Студије капитализма имају богату традицију како у Србији, тако и у свету. Изузетан је Зомбартов (Werner Sombart, 1863—1941) допринос у успостављању ових студија као дела академских истраживања. Предмет докторске дисертације је истраживање Зомбартове концепције настанка и развоја капитализма, коју је он развијао од 1888. до смрти 1941. године, као и односа савременика и каснијих аутора према Зомбартовој концепцији.

У тематском погледу, дисертација припада историји економских, социјалних и политичких идеја, а у ужем смислу историји појмова и историографије као научне дисциплине.

Зомбартову рану академску каријеру карактерисала је окренутост идејама тзв. катедарског социјализма, као и све отвореније симпатије за марксизам, које су посебно дошле до изражаја у последњој деценији XIX и почетком XX века. Тада је, између осталог, написао и књиге *Социјализам и социјални покрет* (1896) и *Модерни капитализам* (1902).

Пишући прво и друго издање *Модерног капитализма* (1902—1916/1927), Зомбарт је развио своју концепцију историје капитализма, пишући о различитим узроцима ове појаве, на које класични марксизам није обраћао довољно пажње: религијским, родним, социјалним, расним, етничким и интелектуалним. У овој фази, Зомбарт је објавио студије *Зашто нема социјализма у Сједињеним Државама* (1905), *Јевреји и привредни живот* (1911), *Луксуз и капитализам*, *Рат и капитализам*, *Буржуј* (1913) и ратни памфлет *Трговци и јунаци* (1915).

У другој фази каријере, Зомбарт је објавио проширено и допуњено издање *Модерног капитализма* (1916—1927), *Пролетерски социјализам* (1924), *Поредак привредног живота* (1925), *Будућност капитализма* (1932) и *Немачки социјализам* (1934). У завршном раздобљу свог интелектуалног пута, Зомбарт је израстао у критичара капитализма и либерализма, заговарајући идеју планске привреде. Зомбарт је сматрао, након Првог светског рата, да је капитализам ушао у своју позну фазу и приближио се неминовном крају.

Посебна пажња у дисертацији посвећена је рецепцији Зомбартових идеја код савременика и каснијих аутора. Критичари су Зомбарту замерали неконзистентност у аргументацији, пренаглашавање појединих узрока настанка капитализма, као и неодговарајућу употребу основног појма. Ипак, Зомбартове идеје биле су веома подстицајне за генерације истраживача у областима привредне историје, економске социологије, историје мањинских група и историје идеја.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Истраживање докторанда потврдило је хипотезе постављене у предлогу теме докторске дисертације.

Прво, Зомбаров приступ феномену капитализма био је плуралистички и подразумевао је истраживање различитих материјалних и духовних чинилаца. Зомбарт се дистанцирао од марксистичке концепције материјалистичког тумачења историје, те је настанак и развој капитализма повезивао како са психолошким (нагоном за стицањем), тако и с другим чиниоцима који нису припадали тзв. бази друштвено—економских формација (религијским, социјалним, демографским, научно—техничким и осталим).

Друго, у анализама друштвеног живота, Зомбарт није монокаузално наглашавао детерминизам капитализма као економског система, већ га је посматрао у контексту укупних људских односа, апострофирајући и друге факторе (политички систем, технолошку развијеност, социјалну политику итд.).

Треће, полемика са Максом Вебером око настанка капитализма дала је важан подстицај Зомбаровим истраживањима, половином прве и почетком друге деценије XX века, усмеривши га ка проучавању духовних корена капитализма (попут менталитета, љубави или религије). Иако се Веберу често приписује обликовање појма *дух капитализма*, њега је Зомбарт користио пре Вебера, који није крио велики утицај који је на њега извршио Зомбаров *Модерни капитализам*. Поготово у делима као што су *Јевреји и привредни живот*, *Рат и капитализам*, *Луксуз и капитализам* и *Буржуј*, Зомбарт је подвргао темељном преиспитивању главне идеје из Веберове *Протестантске етике и духа капитализма*, доведши у питање Веберову тезу о пресудној важности протестантизма — указујући да је капитализам производ више различитих чинилаца.

Четврто, утицај многих идејних струја тог доба (пре свега марксизма, историзма и национализма) огледао се и у Зомбаровој научној анализи. Зомбарт је током

каријере истовремено био под јаким утицајем историзма и марксизма, док је значај национализма био посредан и испољавао се у одређеним фазама.

Пето, у истраживањима капитализма примећују се четири фазе (1892—1903, 1904—1914, 1914—1916, 1916—1941). Те фазе су одређене утицајем Марксове мисли (крај XIX и почетак XX века), полемиком с Вебером (1904—1914), учешћем у немачкој ратној пропаганди против Британије (1914—1916) и отвореним заговарањем теза о крају капитализма и подржавањем корпоративних концепција (1916—1941).

Шесто, социјализам је током целе каријере представљао концепцијску антитезу капитализму, а њему је Зомбарт прилазио с различитих позиција. Последњих година своје каријере Зомбарт је веома критички посматрао марксизам и његово наслеђе. С друге стране, у годинама Вајмарске републике и првим годинама нацизма, социјализам је Зомбарт повезивао са самодовољном и корпоративном државом, чији циљ је требало да буде постизање пуне независности и унутрашње снаге друштва.

Седмо, Зомбартово виђење капитализма било је европоцентрично и осим (западно)европских земаља обухватало је само оне државе које су настале као производ европске културе и народа (на првом месту САД). Зомбарт је капитализам повезивао првенствено са искуством европске модерне, те изузев Европе и САД Зомбарт није показивао интересовање за друге крајеве света.

Опис садржаја дисертације

Докторска дисертација Петра С. Ћурчића *Вернер Зомбарт — историчар капитализма* има 211 страна, укључујући и одговарајући научни апарат. Текст се састоји из предговора и уводних разматрања (стр. 1—20), основног текста (стр. 21—158), закључка (стр. 159—167) и извора и литературе (168—210).

У кратком предговору кандидат је образложио како је дошао до идеје да напише тезу. Након тога, он је у уводним разматрањима (2—20) детаљно представио предмет истраживања, оквир и стање истражености теме, методологију, коришћене изворе и структуру рада.

Прво поглавље носи назив *У окриљу историјске школе националне економије: предисторија капиталистичких студија (1888—1894)* (21—40). Описују се политичке, економске, социјалне, али и личне околности Зомбартовог одрастања и његови први додир с теоријом капитализма. Посебно је истакнут утицај катедрског социјализма и историјске школе националне економије на младог Зомбарта. Нарочито је важан последњи део првог поглавља, у коме је кандидат детаљно анализирао еволуцију Зомбартових идеја, од катедрског социјализма ка марксизму, као и начин на који је Зомбарт употребљавао појам *капитализам*.

У другом поглављу — *„Марксов наследник”: Зомбартова социјалистичка фаза (1895—1903)* (41—79) — Ћурчић је истражио утицаје Марксове мисли на Зомбартово дело. Зомбарт је био међу ретким универзитетским професорима који су с великим интересовањем писали о Марксу. За концепцију историје капитализма посебно значајна је анализа *Социјализма и социјалног покрета*, у коме је Зомбарт описао како је марксизам постао доминантна идеологија међу противницима капитализма. Анализирајући политичке околности на прелазу векова, Ћурчић је указао на Зомбартове покушаје да утиче на друштвени и политички живот вилхелминске Немачке. Образлажући околности које су довеле до неуспеха Зомбартових политичких иницијатива, кандидат је пажњу усмерио на *Модерни капитализам*. Зомбарт је у овом делу дефинисао особености капиталистичког система, његове принципе функционисања и главне актере. Суштина Зомбартовог проступа била је умањивање улоге занатства и трговине, а истицање важности земљишне ренте, градова и

географског ширења, односно колонијализма. Поред тога, за капиталистички развој били су значајни наука, технологија и пољопривреда. Кандидат је анализирао и однос Марксове и Зомбартове концепције историје капитализма, као и рецепцију *Модерног капитализма* међу савременицима. Поглавље се завршава представљањем главних идеја студије *Немачка народна привреда у XIX веку* која је представљала, не само својеврсну допуну *Модерном капитализму*, већ и почетак нове фазе у Зомбартовој каријери.

Капитализам и стварање модерне немачке социологије: лица и наличја (1904—1914) (80—109) јесте четврто поглавље дисертације. Анализирано је 5 великих дела — *Зашто нема социјализма у Сједињеним Државама, Јевреји и привредни живот, Луксуз и капитализам, Рат и капитализам и Буржуј* — која се сматрају значајним допунама првом издању *Модерног капитализма*. Ћурчић је представио и околности које су довеле до промене у Зомбартовом животу — прелазак на отворену критику социјалдемократије и њених концепција, као и на критику модерног друштва и његове културе уопште. Зомбартовим делима која су објављена пред Први светски рат дата је посебна пажња, будући да су она представљала најдетаљнији одговор савременика на Веберову *Протестантску етику и дух капитализма*.

У краћем поглављу *Капитализам као (не)немачка особина? Вернер Зомбарт између ратне пропаганде и науке (1914—1916)* (110—114) представљена је Зомбартова улога у немачкој јавности током првих година Великог рата. Потпоглавље *Критика капитализма у сврху ратне пропаганде: Дух изнад привреде и привредних интереса* посвећено је анализи идеја у ратном памфлету *Трговци и јунаци*, у коме је Зомбарт одбацио капитализам означавајући га као тековину супротну немачком духу.

Завршни доприноси у проучавању капитализма (1916—1941) (115—137) представља шесто поглавље у коме кандидат истражио еволуцију Зомбартових ставова о капитализму. Поредити прво и друго издање *Модерног капитализма*, Ћурчић је уочио да је Зомбарт више пажње посветио предкапиталистичкој привреди и улози државе утврђујући резултате својих претходних истраживања насталих од 1902. до 1916. у нову верзију своје најзначајније књиге. Идеје о позном капитализму и неминовности краја капиталистичке епохе биле су у средишту Зомбартове мисли од друге половине 1920—их и током 1930—их година. На крају поглавља представљен је однос Зомбарта према идејама конзервативне револуције, као и његов неуспешни покушај сарадње с нацизмом.

У последњем поглављу *Занемарен, презрен и слављен: рецепција Зомбартове историје капитализма од 1941. до данас* (138—158) сумиране су интерпертације Зомбартовог дела у науци и публицистици. Истражујући разлоге Зомбартове маргинализације, Ћурчић је указао на неколико могућих узрока. Први се односио на проблематичне Зомбартове ставове, укључујући и оне о Јеврејима, нацизму, национализму и расизму. Друго, током Хладног рата, у комунистичким земљама Зомбарт је био критикован као представник грађанске класе која је имала за циљ да ослаби раднички покрет и потчини га империјалистичким интересима. Треће, у времену након Другог светског рата Зомбарт је потиснут и због опште популарности Вебера и Јозефа Шумпетера. Ипак, Зомбартово дело наставило је да привлачи пажњу посебно у Француској и Западној Немачкој. На крају, интересовање за Зомбартово дело постоји и у XXI веку, уз покушаје теоријске ревитализације наслеђа овог значајног немачког социолога, економисте и историчара.

Научни допринос докторске дисертације

Докторска дисертација Петра С. Ћурчића *Вернер Зомбарт-историчар капитализма* је оригиналан научни рад који представља важан допринос науци. Дисертација успешно и систематски истражује теоријски изузетно важно питање настанка и развоја капитализма, дајући целовиту слику Зомбартове класичне концепције, као и преглед рецепције његових идеја. Будући да су у нашој науци две друге ривалске класичне концепције о настанку капитализма – Марксова и Веберова – у великој мери већ истражене, ова дисертација попуњава вишедеценијску празнину која је постојала у том делу наше друштвене и хуманистичке науке.

Сложеност теме захтевала је употребу различитих извора – пре свега објављене грађе (Зомбарових дела и радова савременика, преписке, штампе), као и архивских извора. Анализом која се ослања на методологију историје појмова и идеја с ослонцем на биографски приступ, Ћурчић је изградио целовито разумевање централног појма Зомбартове мисли и његову специфичну концепцију историје капитализма. Указујући на различите слојеве у овој концепцији, укључив и на теоријске мањкавости, па и противуречности, Ћурчић је успешно ситуирао Зомбарта у канон кључних историчара капитализма.

Закључак

На основу свега што је речено, предлажемо Наставном и научном већу Филозофског факултета у Београду да прихвати наш **позитиван** реферат и да одобри усмену одбрану докторске дисертације кандидата Петра С. Ћурчића *Вернер Зомбарт – историчар капитализма*. Том приликом чланови Комисије ће изнети појединачне примедбе, сугестије и похвале.

У Београду, 9. јануар 2026.

Комисија:

проф. др Слободан Антонић,
редовни професор, Филозофски факултет, Београд
(председник комисије)

проф. др Александар Животић,
редовни професор, Филозофски факултет, Београд

проф. др Михаел Антоловић
редовни професор, Предагошки факултет, Сомбор

др Срђан Мићић
доцент, Филозофски факултет, Београд

др Милан Игрутиновић
научни сарадник, Институт за европске студије, Београд